

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

בבא קמא סוגיה יט (דף ט ע"ב): מסר שור, בור, אש לחרש שוטה וקטן

הקדמה קצרה: הגמרא עוסקת בדיני שמירה על אש, שור ובור, במצב שאדם שאחראי על שמירתם כדי שלא יזיקו אחרים, מסר אותם למישהו שאינו מסוגל לשמור עליהם כראוי, המכונה "חרש, שוטה או קטן" (כל אלו אין להם מבחינה הלכתית מספיק דעת כדי לקחת אחריות על השמירה). הנקודה המתבררת בסוגיה היא החילוק שעשתה הברייתא המובאת כאן בין אש מצד אחד לשור ובור מצד שני, באומרה שישנו מצב בו המוסר להם שור ובור יהיה חייב ואילו המוסר אש יהיה פטור. בנסיון למצוא את סיבת החילוק, הגמרא מתייחסת לשני מצבים אפשריים: א) מסירת מזיק "מנוטרל" (שור קשור היטב, בור מכוסה היטב, אש גחלת ולא שלהבת), ב) מסירת מזיק "לא מנוטרל" (שור שאינו קשור היטב, בור שאינו מכוסה היטב, אש שלהבת).

בבא קמא ט ע"ב

תנו רבנן כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו, כיצד? שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו, חייב לשלם, מה שאין כן באש.
במאי עסקינן? אילימא בשור קשור ובור מכוסה, דכוותה גבי אש גחלת, מאי שנא הכא ומאי שנא הכא?
אלא בשור מותר ובור מגולה, דכוותה גבי אש שלהבת - מה שאין כן באש דפטור, והא אמר ריש לקיש משמיה דחזקיה לא שנו אלא שמסר לו גחלת וליבה, אבל שלהבת חייב. מאי טעמא? דהא ברי הזיקא.
לעולם בשור קשור ובור מכוסה, ודכוותה גבי אש גחלת. ודקא אמרת מאי שנא הכא ומי"ש הכא? שור דרכיה לנתוקי בור דרכיה לנתורי, גחלת כמה דשביק לה מעמיא עמיא ואזלא. ולרבי יוחנן דאמר אפילו מסר לו שלהבת נמי פטור, דכוותה הכא בשור מותר ובור מגולה. מי"ש הכא ומי"ש הכא? התם צבתא דחרש קא גרים, הכא לא צבתא דחרש קא גרים...

רש"י שם

מה שאין כן באש - כדמפרש לקמן: גחלת - שאינה בוערת אלא אם כן ליבה אותה: שלהבת - שמסר אור מלובה לחרש דפטור, בתמיה: והאמר ריש לקיש - בהכונס צאן לדיר (לקמן נט): לא שנו - דהשולח הבעירה ביד חרש שוטה וקטן דפטור מדיני אדם: אלא כשמסר לו הגחלת וליבה - אותה החרש: ברי הזיקא - מבורר הזיקו לכל שהיא מזומנת להזיק: ברי - מזומן: שור דרכיה לנתוקי - והוה ליה לאסוקי אדעתיה שאפילו אין החרש מתירו סופו להתיר את עצמו הלכך שמירה רעועה היא ואפילו התירו חרש, חייב בעל השור: לנתורי - לנפול, הלכך שמירה רעה היא אפילו גילהו חרש, בעל הבור חייב לשלם, שלא שמרו כראוי: מעמיא עמיא ואזלא - ומאי דליבה חרש לא רמיא עליה דבעל גחלת לאסוקי אדעתיה: ולרבי יוחנן דאמר - בהכונס, אפילו מסר לו שלהבת פטור, דהשתא מוקי להא דקתני מה שאין כן באש בשלהבת ודכוותיה דמחייב גבי שור ובור בשור מותר ובור מגולה, מאי שנא כו': התם - גבי בעירה: צבתא דחרש קגרים - אחיזתו של חרש גרמה ההבער, שהוא נטלה והולכה לגדיש, הכא לא צבתא דחרש קגרים שהשור הלך והזיק וכן הבור, ולא על ידי חרש הזיק: צבתא - אחיזתו וכחו, מלשון צבתא שקורין טניילא"ש, ל"א גרסי צוותא יחודו של חרש שנתייחד עם השלהבת ונטלה, ולשון צוותא שולא"ש כדאמרין ליהוי צוותא לחברו (ב"ב דף כא):

א. נתחיל את הלימוד שלנו עם דברי ריש לקיש האומר שמדובר במסר בור מכוסה ושור קשור, ונעניין

בתוספות ב"ק ט ע"ב ד"ה "שור עביד לנתוקי":

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

תוס' ד"ה שור, ב"ק ט ע"ב

שור עביד לנתוקי - פרש"י אפי' בלא חרש דרכו לנתוקי מאליו וכן בור דרכו לנתורי מאליו. וקשה דע"כ בקשרו ובכסהו כראוי מיירי כדפירש, ולקמן (דף נב.) תנן כסהו כראוי פטור! ונראה לפרש דדרכו לנתוקי ע"י חרש קאמר, דגרע משום דמסר לחרש. אבל גחלת לא גרע כ"כ דאין דרכו ללבות גחלת כמו שדרכו לנתוקי שור ולנתורי בור, דכמה דשביק לה חרש מעמיא עמיא ואזיל:

1) האט לפי התוספות מדובר בכור מכוסה כראוי וקשור קשור כראוי?

ב. נראה עכשיו את דברי הרמב"ם הלכות נזקי ממון פ"ד ה"ו:

רמב"ם נזקי ממון פ"ד ה"ו

מסר בהמתו לחרש שוטה וקטן אע"פ שהיה השור קשור, הבעלים חייבין שדרכו של שור וכיוצא בו להתיר הקשר ולצאת ולהזיק, אפילו שמרוה שמירה מעולה וחתרה ויצאת והזיקה הבעלים חייבים.

2) האט לדעתך דיבר הרמב"ם על קשור ומכוסה היטב?

ג. נעיין עתה בהשגת הראב"ד על הרמב"ם שם:

השגת הראב"ד על הרמב"ם נזקי ממון פ"ד ה"ו

א"א (אמר אברהם) חיי ראשי! דבר זה לא מצאתי לו שורש! כי מה שאמרו בור מכוסה ושור קשור שמסר לחש"ו שהוא חייב, באינו קשור ואינו מכוסה כראוי עסקינן, וסומך על שמירת החרש.

3) איך הי'ן הראב"ד את הרמב"ם ומה' דעתו בצנ"ן?

4) מה ספר המוסר לשיטת הראב"ד?

ד. לכאורה לא ברור מניין לו לראב"ד שב"שור קשור" מדובר בקשירה שאמנם היא קשירה אך אינה מספקת. נראה בנידון את דברי המאירי בסוגייתנו בב"ק ט ע"ב:

בית הבחירה המאירי בבא קמא ט ע"ב

מי שמסר שורו או שמירת בורו למי שאינו בן שמירה כגון חרש שוטה וקטן והוזק אדם בהם, אם היה השור מותר והבור מגולה חייב, והוא הדין בקשור ומכוסה אם לא היה השור קשור כראוי והבור מכוסה כראוי, שמאחר שכן שור דרכו לנתק ובור דרכו להגלות. הא בקשר וכסוי הראויים, פטור, שהרי אמרו כסהו כראוי ונפל בתוכו שור או חמור פטור. ומכל מקום אם מסר אשו לאחד מאלו ויצא והדליק, פטור אם מסרו לו בגחלת, אבל אם מסר לו בשלהבת, יש פוטרים, וכדעת ר' יוחנן שאמרה כן. ומה שאמרו צבתא דחרש קא גרים ר"ל שאחיותו של חרש והליכתו הם הם שהזיקו.

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

וגדולי המחברים פסקו שבמסירת שלהבת חייב, שמעשיו גרמו. וכן פסקו בבור אעפ"י שהוא מכוסה שהוא חייב, הואיל ועשוי להגלות, וכן בשור, אעפ"י שקשור, חייב, הואיל ודרכו לנתק. ומכל מקום יראה לפרש דבריהם דוקא בקשור ומכוסה שלא כראוי והוא כדמיון גחלת אצל האש שאין ההיזק מזומן כל כך. ואעפ"י שבענין שלהבת פסקו כר' שמעון בן לקיש וכנגד ר' יוחנן, סומכים על מה שאמרו בשם חזקיה שהוא רבו של ר' יוחנן. ומכל מקום אף לדעתנו אם מסר לו העצים והשלהבת ויצא והדליק, חייב כגון זה, ודאי מעשיו גרמו. ויש מחייבין אף בקשור ומכוסה כראוי ואעפ"י שאמרו כשהו כראוי פטור, בזו על ידי מסירתו להם הם מתוך שטותם מתנענעים בהם ומסייעין בנתוק הקשר וגלוי הכסוי, וכן נראה דעת גדולי המחברים. ודבר זה יתבאר במקומות [רבים ב] מסכתא זו.

5) מה הסברה של האחרים מדובר בשור לא קשור היטב ובגור לא מכוסה היטב? מניין מן הדין לזאת?

ה. נעיין עתה במשנה נב ע"א:

משנה ב"ק נב ע"א

כשהו הראשון ובא השני ומצאו מגולה ולא כשהו השני חייב. כשהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור. לא כשהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב...

6) איך ניתן להסביר את דין הברייתא על פני פי' האפשרויות של?

ו. נחזור לעיין בדברי הרמב"ם והפעם בהלכות נזקי ממון פי"ב ה"ד:

רמב"ם נזקי ממון פי"ב ה"ד

אחד החופר או המגלה מקום שהיה מכוסה, שנאמר וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור ולא יכסנו, ואם כשהו כראוי אע"פ שהתליע מתוכו ונפל לתוכו שור ומת פטור, שנאמר ולא יכסנו הא אם כשהו פטור. כשהו בדבר שיכול לעמוד בפני שוורים ואינו יכול לעמוד בפני גמלים והלכו עליו ונתרועע והלכו עליו שוורים ונפלו בו, אם אין הגמלים מצויין באותו מקום הרי זה פטור מפני שזה אונס, ואם יבואו שם גמלים אפילו לפרקים הרי זה חייב.

7) מה ניתן להבין מהרמב"ם כאן על מקרה שכיסהו כראוי, ומה קשה א"כ מדבריו בנזקי ממון פי"ד הלכה ה'?

ז. נראה את דברי המגיד משנה פי"ד ה"ו שמתרץ את הרמב"ם:

מגיד משנה נזקי ממון פי"ד ה"ו

מסר בהמתו לחרש שוטה וקטן וכי' אע"פ שהיה השור קשור וכי'. ברייתא פי"ק (דף טו'): פסק כסוגיין ואליבא דחזקיה דאמר בשור קשור ופי' רבינו בשור קשור כראוי ואעפ"כ הוא [חייב] שדרכן של אלו לשחוק בהן ולהתירן וכיון שכן ה"ל

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

תחלתו בפשיעה ואפילו סופו באונס כגון שחתרה חייב וכן עיקר. ובהשגות א"א חיי ראשי דבר זה לא מצאתי לו שורש וכו'. וכבר הכריע הרשב"א ז"ל כפירוש המחבר ז"ל.

8) הסבר לפי זה למה במסך קשור כראוי לש"ו, חייב?

9) למה לדעתך הראב"ד פוטר במקרה זה?

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ... זוכה לבינה כיששכר, דכתיב: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל".

עמותת תורה אחרי צבא

לשילוב תורה בחיי המעשה

תשובות

- (1) לפי התוספות מדובר בשור קשור היטב ובבור מכוסה היטב, ובכל זאת חייב.
- (2) משמע קשור ומכוסה היטב.
- (3) הרמב"ם דיבר בקשור כראוי והראב"ד סובר שלא כראוי.
- (4) המוסר סבר להגביר את השמירה שלא היתה מספקת, על ידי החש"ו.
- (5) הסוברים שמדובר בשור קשור אך לא כראוי למדו זאת מגחלת שיש בה כח היזק אך "אין ההיזק מזומן כל כך".
- (6) כסהו כראוי היה צריך להיות פטור אך המסירה לחש"ו גרמה שיהיה חייב. כיסהו שלא כראוי, לא עוזרת שמירת החש"ו ולכן חייב.
- (7) בפרק י"ב פסק שבכסהו כראוי פטור, ואילו בפרק ד' משמע שחייב.
- (8) דרכם של חש"ו להתיר את הקשר וכו', ולכן חייב. כלומר המסירה לחש"ו היא פגיעה בשמירה.
- (9) אדם לא אחראי למעשיו של חש"ו אם הקשר היה כראוי בתחילה, אף אם הוא מסר לו, למרות שאין לו דעת, מכל מקום הוא בעל מעשים שאינם תלויים בבעל השור (מעין מה שאמר רבי יוחנן "צבתא דחרש קא גרים").